

วิจัยเพื่อ พัฒนาสังคม

RSDI News Letter : ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนเมษายน - มิถุนายน 2566

บทเรียนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกรณีป่า โคกหนองม่วง กับกระบวนการต่อรอง ของชุมชน

บทความ
นักวิจัย

จรรยาพิศ มุลสาร
นักพัฒนาอิสระ

ข้าพเจ้านางจรรยาพิศ เป็นลูกหลานชาวบ้านหนองร้านหญ้า ต.หัวหนอง อ.บ้านไผ่ และเป็นเด็กที่เติบโตมาท่ามกลางวิถีชุมชนซึ่งเป็นหนึ่งในชนบทของคนอีสาน ข้าพเจ้าจำได้ว่าเดิมทรัพยากรในพื้นที่อุดมสมบูรณ์มาก อาหารแทบจะไม่ได้ซื้อกิน จะมีอาหารจากธรรมชาติตลอดในรอบปี ช่วงฤดูฝนเหล่าเด็ก ๆ จะตื่นตั้งแต่ตีสี่ เพื่อนั่งรอเข้าป่าเก็บเห็ด สายมาก็จับตักแตน แมลงทับ ท้องนาก็มีกิ้ง หอย กบ เขียด ฮวก ฯลฯ เด็กจึงมีกิจกรรมทำอย่างต่อเนื่องโดยไม่เบื่อ จนในห้วงชีวิตหนึ่งที่ได้มีโอกาสไปเรียนรู้ภายนอกชุมชนตามกระแสของคนอีสาน ที่พยายามผลักดันลูกหลานออกจากชุมชนเพื่อคาดหวังว่า “ให้เป็นเจ้าคนนายคนเด้อลูก” เป็นคำอวยพรจากพ่อ แม่ ญาติ พี่น้อง ที่ข้าพเจ้าได้ยินจนชินหูตั้งแต่เริ่มย่างก้าวออกจากบ้านเพื่อไปแสวงหาความรู้ เพราะคนอีสานถูกทำให้เชื่อว่าวิถีการดำรงอยู่ของคนอีสาน หรือชาวบ้านหนองร้านหญ้าไม่มีคุณค่ามากพอที่จะยึดถือหรือดำเนินชีวิตตามร่องรอยเดิมของชุมชนได้ ปรากฏการณ์สังคมที่เป็นอยู่ทำให้ข้าพเจ้าคิดอย่างนั้น ดังนั้นความคาดหวังของคนในชุมชน จึงเชื่อว่าการส่งลูกไปเรียนหนังสือ หรือทำงานที่อื่นจะเป็นช่องทางสู่ความเป็นเจ้าเป็นนาย หรือมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิมอย่างที่พ่อแม่ตั้งใจ จริงๆ แล้วต้องขอบคุณพ่อแม่ที่ทำให้เราได้มีโอกาสไปเรียนรู้ ใบบริญญาก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ได้มาตามความประสงค์ของพ่อแม่และตัวเอง แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าได้มากกว่าคือประสบการณ์ชีวิต หน้

พวก เพื่อนฝูง กัลยาณมิตร ที่ทำให้มีโอกาสเรียนรู้โลกภายนอก ทำให้ได้เห็นชีวิตในหลากหลายมุมจากที่อื่นมา เปรียบเทียบกับบ้านเราเอง

ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าทุกอย่างก้าวคือการเรียนรู้ และการศึกษาเรียนรู้ทำให้เราเห็นคุณค่าในสิ่งที่มีโดยเฉพาะ หมู่บ้านของข้าพเจ้าเอง ความทรงจำในวัยเด็ก จนถึงปัจจุบันข้าพเจ้ามีความภาคภูมิใจ และมีความสุข ทุกครั้งที่มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนและพูดคุยกับคนเก่าคนแก่ ญาติ พี่น้อง และสถาบันในชุมชนเช่น วัดหรือโรงเรียน นั่นเป็นเพราะชุมชนของข้าพเจ้ามีฐานทรัพยากรที่ชุมชนช่วยกันรักษา เพื่อประโยชน์ร่วมกัน เช่น ป่าสาธารณะโคกหนอง ม่วง หนองไผ่ล้อม ซึ่งอาณาเขตที่ต่อกับชุมชนอื่นถูกใช้หรือเปลี่ยนสภาพจนเกิดความเสียหายไม่เหลือสภาพเดิมแล้ว เนื่องจากการรุกล้ำและการขยายตัวของเมืองสู่ชุมชน แต่ชุมชนบ้านหนองร้านหญ้ายังคงรักษาผืนป่าให้คงสภาพไว้ได้ ผลตอบแทนจากทรัพยากรป่าที่ให้กับชุมชน คือ อาหารจากธรรมชาติที่แสนวิเศษที่ไม่สามารถหาได้จากท้องตลาด ให้ชุมชนได้หาอยู่หากิน หาแลก หาฝาก

ต่อมาวันหนึ่งมีผู้นำในชุมชนคนรุ่นใหม่ที่มองการพัฒนาไปตามกระแสหลัก หลงเชื่อกับความเจริญทางด้านวัตถุ จนมองข้ามคุณค่าของทรัพยากรป่าที่มี เพียงเพื่อสนองความต้องการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรป่าที่มีให้เป็นสินทรัพย์กับตนเองและพวกพ้อง โดยอ้างประโยชน์เพื่อช่วยคนจนและชุมชนเป็นโจทย์ใหญ่ของผู้อาวุโสในชุมชนที่ยังคงมีความสัมพันธ์หรือความทรงจำที่ดีกับทรัพยากรป่าในการต้านทาน หรือลดกระแสความต้องการของผู้นำกลุ่มชาวบ้านผู้พึ่งพิงทรัพยากรป่าเป็นที่อยู่อาศัย กลุ่มทุนจากภายนอกที่มองเห็นผลประโยชน์จากการช่วงชิงทรัพยากรป่าเพื่อเป็นของส่วนตัว การปลุกกระแสในการลดทอนความน่าเชื่อถือของชาวบ้านที่ต้องการรักษาทรัพยากรให้เป็นคนใจร้ายที่รังแกคนจนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า เป็นโจทย์หนักขึ้นไปอีกเมื่อชุมชนมีความขัดแย้งชิงชัง ระหว่างผู้อาวุโส และผู้อยากได้ป่าเป็นสินทรัพย์ ข้าพเจ้ายังจำบรรยากาศได้ว่าครั้งแรกที่กลุ่มชาวบ้านที่ต้องการรักษาทรัพยากรป่า ร่วมกับ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไผ่ นัดเข้าไปสำรวจสภาพป่า วันนั้นกลุ่มชาวบ้านที่อาศัยในป่าออกมาขัดขวาง มีการวางอาวุธข่มขู่เจ้าหน้าที่ ทำให้ไม่สามารถสำรวจได้

ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้โจทย์ในการรักษาทรัพยากรป่า ชาวบ้านได้มีการประชุม และสร้างกลไกขึ้นมาเป็นกรรมการอนุรักษ์ป่าโคกหนองม่วง แต่กลไกดังกล่าวไม่สามารถคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งของชุมชน และมีแนวโน้มจะไม่สามารถรักษาป่าไว้ได้ เพราะความขัดแย้งที่ไม่มีการพูดคุย หรือวงเจรจา จะก่อให้เกิดความเกลียดชังและเอาชนะ กรรมการป่าจึงต้องหาเครื่องมือใหม่ในการคลี่คลายปัญหา ต่อมาในปี 2560 พวกเราได้มีโอกาสปรึกษาร่วมกับนักวิชาการ สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งในห้วงนั้นปัญหาในพื้นที่กำลังหนัก อาจารย์เสนอให้ทดลองพาชาวบ้านทำวิจัย ข้าพเจ้าและชาวบ้านไม่ได้มีความมั่นใจว่างานวิจัยจะเป็นเครื่องมือที่จะแก้ปัญหาได้ แต่ด้วยความที่ไม่มีช่องทางแก้ปัญหาแล้วแนวโน้มปัญหาก็ก่อแววจะรุนแรงมากขึ้น เพราะมีการปลุกกระดมเติมเชื้อให้มีความเกลียดชังกรรมการป่าตลอดเวลา พวกเราตัดสินใจบนความไม่แน่ใจที่จะใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหของชุมชนเรา แต่ก็ต้องทำเพราะไม่มีทางเลือกอื่นแล้ว

จากวันนั้นจนถึงวันนี้ ไม่น่าเชื่อว่างานวิจัยจะช่วยคลี่คลายปัญหาได้ ชาวบ้านเกิดความรักและสามัคคีและมีแนวคิดอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ผืนป่าร่วมกัน ผลจากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้จึงถือเป็นความภาคภูมิใจของคณะกรรมการและทีมวิจัยเป็นอย่างมาก ทีมทำงานทุกคนมีความยินดีที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ ซึ่งจากกระบวนการวิจัยข้าพเจ้าพอลอดปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญหาคลี่คลายพอสรุปได้ดังนี้

อันดับแรกเลย คือ ตัวกลางที่เข้ามาเชื่อมโยงคนทั้งสองกลุ่ม ซึ่งในครั้งนี้เราได้รับความอนุเคราะห์จากสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม ม.ขอนแก่น (RSDI) ที่มีคุณสมบัติที่ชุมชนยอมรับ คือ เป็นนักวิชาการและเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ไม่มีผลประโยชน์โดยตรงจากพื้นที่ป่า ดังนั้นงานวิจัยจะไม่สามารถเริ่มต้นได้เลย ท่ามกลางสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งที่รุนแรงของคนสองกลุ่ม ถ้าไม่มีตัวกลางอย่าง RSDI

นอกจากนี้อันดับต่อมา ทีมวิจัย เป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ซึ่งทีมวิจัยในครั้งนี้มีอดีตผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้านเก่าถึง ๓ คน) นอกจากนี้ตัวข้าพเจ้าที่เป็นหัวหน้านักวิจัยก็เป็นลูกหลาน ที่เติบโตมาในชุมชน รวมถึงมีบทบาทหน้าที่ และสภาวะครอบครัวที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน ทีมนักวิจัยโดยส่วนใหญ่มาจากคณะกรรมการป่า และได้มีการเสนอจำนวนนักวิจัยเพิ่มเติมระหว่างทำวิจัย เมื่อเห็นว่ามีความจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือ หรือเป็นแรงขับจากบุคคลดังกล่าวในการทำวิจัยท้องถิ่นในครั้งนี้

กระบวนการวิจัยในครั้งนี้ ถือเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้สู่ชุมชน จากการทำวิจัยที่ไม่ได้เริ่มต้นประเด็นของความขัดแย้ง แต่เป็นกระบวนการของการวิจัยในครั้งนี้เป็นการสร้างเงื่อนไขให้คู่ขัดแย้งได้ศึกษา เรียนรู้ข้อมูล ข้อเท็จจริงร่วมกัน การใช้ข้อมูล ข้อเท็จจริงชุดเดียวกัน ทำไปพร้อมๆกันมาพูดคุยบนพื้นที่เปิด ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่า ความสำคัญ และหาทางออกบนความเข้าใจ และมีเหตุผลนอกจากนี้สิ่งที่นักวิจัยได้ คือ ได้เห็นคุณค่า ได้ประเมินมูลค่าของฐานทรัพยากรป่า ต่อวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรป่าหรืออื่นๆ ซึ่งเป็นข้ออ่อนด้อยของนโยบายการพัฒนากระแสหลักที่มองข้ามหรือละเลยการศึกษาในเรื่องนี้

สุดท้ายสิ่งที่ได้จากการศึกษาวิจัย คือ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยผลักดัน หรือเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้หน่วยงานรัฐตัดสินใจในการสนับสนุนการพัฒนา หรือกำหนดทิศทางในการพัฒนาพื้นที่ตามความเหมาะสม เป็นธรรม และยั่งยืน โดยใช้เหตุผลหรือข้อมูลข้อเท็จจริงที่ได้จากกระบวนการศึกษาวิจัย

ดังนั้น จึงถือได้ว่ากระบวนการที่ได้จากงานวิจัยช่วยให้ชุมชนมีอำนาจต่อรอง โดยใช้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ในการชั่งน้ำหนัก และตัดสินใจทั้งระหว่างคนในชุมชนร่วมกัน และชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ ในระดับพื้นที่ ตำบล อำเภอ จังหวัด และกระทรวง เพื่อร่วมกันหาทางออกและคลี่คลายปัญหาในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขต่อไป

“ผู้เฒ่า”

๑. อนิจจัง ใจโง่ โสแต่กัน ชุ่มเฒ่าเก่า
ย่อนว่า ชุ่มลูกเต้า เขาย้าน พ่อแม่โต
ผิดผโล หยั่งแหล่ว เฮ็ดแนวโต กะไรค์่า
ชุ่มผู้คน บ่หัวซา มองซำหมา อยู่แกมบ้าน
ปานผู้เฒ่า บ่แม่นคน

๒. อยู่มาโดน ทนเพียรเลี้ยง ลูกชายหญิง บ่ทิมปล่อย
แต่ตื่นท้อ ผาหอย พ่อแม่คอย ป้อนข้าว ชุ่มเจ้าจิงใหญ่มา
บางกะหลังสู้ฟ้า หน้ากะมันมองดิน ย่อนถวิลนำบุตรตา คำมาดูแลเจ้า
จิงแม่นคุณคนเฒ่า ไผเด้น้อ สีถึงคุณ พ่อกับแม่
ยามชแล บาดแก่เฒ่า ผากชุ่มเจ้า ซอยเบ็งแงง

๓. คั่นอยากรู้ เจตเจ้าง ในเรื่องหนึ่ง ประการใด
ใช้หัวใจ ไถ่ถาม ตามควร ชวนว่า
พอให้ชุ่มคนเฒ่า ได้หายเหงา ยามล่าอ่อน
ได้สั่งสอน ลูกเต้า คนเฒ่า กะชื่นใจ
สิ่งที่เฮาสีใด ล้วนแต่แม่น ประสพการณ์

๔. เริ่มมีมา นมนาน ผ่านกาล ได้เรียนรู้
เป็นกูรูทุกด้าน อาชีพใด ได้ไพเพ็ง
เป็นผู้คอย จอบจ่อง ยามขัดข้อง ได้ชวยเหลือ
ขอสังคมได้เอื้อ อย่าฟ้าวเปื้อ ผู้สูงวัย
ในหัวใจ ยังกังวล ย้านแต่คน ว่าเป็นบ้า

๕. คนชรา มาขอร้อง ออย่ามอ้งกัน เพียงทางผ่าน
บได้หาญ หักพรา อวดกล้า ให้หม่อมมอ้ง
ตกวัยทอง ครองวัยเฒ่า สือดเอาคั่นถักด่า
ภูมิปัญญา รักษาไว้ ให้มอ้งเท่า ชั่วชีวัง
โลกพ่วมพัง เหลวเหลก ความเจริญ เกินคาด

๖. เกิดอุบาทว์ ของแปลก บคือเค้า แต่เก่าหลัง
ธรรมชาติพลัง กล-กบิล ทั้งดินป่า
คนชรา ถักป่าทิม ทำงานเลี้ยง เป็งเจ้าของ
ไข่มมมอ้ง ของคนเฒ่า ใจกะเบา เคียดกะงาย
ก่อนสิตาย ขอฝาก ลายเหลี่ยมไว้ ให้ลือก้อง พราแผ่นดิน

ความหมาย คือ เป็นกฎธรรมชาติของคนเราทุกคนที่เกิดขึ้นมาบนโลกใบนี้...สิ่งที่เรารู้ในฐานะมนุษย์ที่
เข้าใจได้คือคนเรา มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งทุกคนที่เกิดมาต้องพบเหตุการณ์เหล่านี้ทุกคน มีช่วงวัยหนึ่งที่มนุษย์
เราจัดเผ่าพันธุ์ตัวเองว่าเป็นสัตว์สังคม จะต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษก็คือการดูแลตนเองในช่วงสูงวัย คน
สูงวัยนี้เองที่เริ่มเป็นปัญหาสังคมในยุคที่โลกมีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆร่วมกระทั่งวงการแพทย์ ทำให้
อัตราการรอดชีวิตของคนแต่ละช่วงวัยสูงขึ้น รวมกระทั่งคนสูงวัยมีก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น...มุมมองของการ
ชวยเหลือผู้สูงวัยถูกนำมาเป็นประเด็นทางสังคมว่า รัฐจะเข้ามาดูแลกลุ่มเหล่านี้ได้อย่างไรถึงจะมีความเหมาะสม
ด้วยเงื่อนไขและมูลเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาผู้สูง มีความเป็นมาที่หลากหลาย จากบทสรุปความต้องการ
ของผู้สูงวัย พอจะบอกได้ว่า ผู้สูงวัยไม่ยากให้ผู้อื่นมองว่าเป็นภาระแก่สังคมและผู้อื่น ไม่ยากให้มอ้งว่า
เป็นคนป่วย ไร้ศักยภาพ และสุดท้ายมอ้งผู้สูงวัยว่าเป็นไร้คุณค่า...

อำนาจนิยม

เป็นแนวคิดที่เชื่อเรื่องผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจว่า จะนำพาบ้านเมืองไปสู่การ
แก้ไขปัญหาได้ภายในเวลารวดเร็ว และมีแต่ผู้ฉลาดเท่านั้นจะเป็นผู้นำและชอบธรรมในการใช้
อำนาจได้

ความหมาย

ผู้มีอำนาจเหนือกว่าเป็นผู้ครอบงำ และสั่งการให้ผู้ที่ต่ำกว่า หรือผู้ที่อยู่ใต้อำนาจปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นไปได้ในลักษณะของการรวมศูนย์ กตซี ไม่กระจายอำนาจและมีลักษณะที่ทำเหมือนกันทั้งประเทศ ทำให้ไม่เกิดความหลากหลาย ทำลายภูมิปัญญาและศักยภาพมนุษย์ ไม่ไว้วางใจในเรื่องความแตกต่างของมนุษย์และดูถูกความคิดจากผู้มีสถานะต่ำกว่า

ตัวอย่าง

- ภาครัฐกำหนดนโยบาย โครงการโดยไม่มีการรับฟังความคิดเห็นภาคประชาชน
- แหล่งทุนกำหนดนโยบาย โครงการ เป้าหมาย และรายละเอียดการดำเนินโครงการและงบประมาณที่จะสนับสนุน

การประยุกต์ใช้

- ไม่ควรนำไปใช้ด้วยประการทั้งปวง
- ในกรณีที่จะนำไปใช้ผู้นำต้องมีคุณธรรม และเห็นประโยชน์ส่วนรวม ต้องพิสูจน์ตัวเองต่อสาธารณชนยาวนานจนเป็นที่ยอมรับ ทั้งนี้ ต้องอยู่บนเงื่อนไขของการยอมรับจากผู้อยู่ใต้อำนาจอย่างแท้จริง
- ในกรณีวิกฤตการณ์สงครามต้องมีผู้นำที่ใช้อำนาจเพื่อส่วนรวม